

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОЛІТИКО-ЕКОНОМІЧНИХ ДИСБАЛАНСІВ

THE WAYS OF INCREASING THE LEVEL OF FINANCIAL SECURITY OF UKRAINIAN BANKING SYSTEM IN THE CONDITIONS OF POLITICAL AND ECONOMIC IMBALANCES

У статті розглянуто причини банківської кризи 2014–2015 рр. в Україні. Виокремлено три ключові проблеми економічного розвитку країни, які мають суттєвий вплив на фінансову безпеку банківської системи: відсутність стратегії розвитку держави Україна; неефективність законодавства та корумпованість судової системи; відсутність дієвих механізмів антикризового управління економікою. Обґрунтовано авторські пропозиції щодо розробки стратегії монетарної політики та стратегії розвитку банківської системи в контексті забезпечення належного рівня її фінансової безпеки. Подано рекомендації щодо вдосконалення правового поля управління банківською справою в Україні. Виділено три групи заходів у сфері удосконалення антикризового управління банківською системою, а саме: вдосконалення превентивного аналізу банківської діяльності; вдосконалення банківського нагляду; вдосконалення методів управління проблемними активами.

Ключові слова: фінансова безпека, банк, Національний банк України, законодавство, антикризове управління, банківський нагляд.

В статье рассмотрены причины банковского кризиса 2014–2015 гг. в Украине. Выделены три ключевые проблемы экономического развития страны, которые имеют существенное влияние на финансовую безопасность банковской системы: отсутствие стратегии развития государства Украина, неэффективность законодательства и коррумпированность судебной системы отсутствие действенных механизмов антикризисного управления экономикой. Обоснованы авторские предложения по разработке стратегии монетарной политики и стратегии развития банковской системы

в контексте обеспечения надлежащего уровня ее финансовой безопасности. Даны рекомендации по совершенствованию правового поля управления банковским делом в Украине. Выделены три группы мер в области совершенствования антикризисного управления банковской системой, а именно: совершенствование превентивного анализа банковской деятельности; совершенствование банковского надзора; совершенствование методов управления проблемными активами.

Ключевые слова: финансовая безопасность, банк, Национальный банк Украины, законодательство, антикризисное управление, банковский надзор.

The causes of banking crises in in Ukraine 2014–2015 are investigated. Three key problems of the state economic development which have significant impact on the financial security of banking system are determined, such as: wanting strategy of Ukraine's development; inefficiency of the legislation and venality of the judicial system; lack of effective anti-crisis management of economy. Author's proposals concerning development of both monetary policy strategy and strategy of the banking system are justified in the context of sufficient level of its financial security. Recommendations on enhancing of the legal framework of banking business in Ukraine are presented. Three groups of measures in the area of anti-crisis management of banking system improvement are proposed. They are as follows: improvement of banking business' preventive analysis; banking supervision enhancement; improvement of approaches to management of problem assets.

Key words: financial security of the bank, National Bank of Ukraine, legislation, anti-crisis management, banking supervision

УДК 336.71

Васильчишин О.Б.

к.е.н., доцент, докторант кафедри податків і фінансової політики Тернопільський національний економічний університет

Постановка проблеми. Сьогодні розвиток банківської системи супроводжується інтеграційними процесами банківського бізнесу практично в усіх галузях соціально-економічного життя країни шляхом упровадження нових банківських послуг та інновацій. Ураховуючи глибину інтеграції банківського бізнесу в економічні процеси країни, актуальним є питання розробки механізмів, заходів та методів підвищення рівня фінансової безпеки банківської системи, адже в разі навіть незначних економічних чи політичних дисбалансів підривається стабільність банківського сектора. Ще більшої ваги питання забезпечення належного рівня фінансової безпеки банківської системи набуває в умовах ведення економічних чи валютних війн, а також в умовах розгортання військових конфліктів, під час яких банківські установи, з одного боку, залучаються до відмивання брудних грошей,

фінансування тероризму, а з іншого – зазнають колосальних матеріальних та фінансових утрат унаслідок припинення діяльності значного числа їх клієнтів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематикою економічної та фінансової безпеки банків і банківського сектору загалом займалися такі вітчизняні вчені, як О. Барановський [2], Т. Болгар [3], Р. Гриценко [6], М. Зубок [7], О. Штаєр [11], а також зарубіжні дослідники: Е. Андрєєва [1], В. Гамза [5], Н. Наточеева [9], І. Ткачук [5] та ін.

У працях зазначених науковців досліджувалася теоретична проблематика визначення сутності фінансової та економічної безпеки банків і банківської системи, основні загрози банківській безпеці, індикатори фінансової безпеки банків, розглядалися шляхи підвищення ефективності управління фінансовою стійкістю банківської сис-

теми як одного із ключових елементів її фінансової безпеки. Однак зазначені науковці приділяли мало уваги дослідженню фінансової безпеки банківської системи в умовах економічних, а особливо політичних та військових дисбалансів.

Постановка завдання. Метою даної статті є обґрунтування шляхів забезпечення високого рівня фінансової безпеки банківської системи України саме в умовах політико-економічних дисбалансів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наростання політичних дисбалансів в Україні, пов'язаних із відмовою від підписання Угоди про європейську інтеграцію в листопаді 2013 р. колишнім президентом України В. Януковичем, спричинило дестабілізацію економічних процесів у країні. У період масових протестів проти режиму Януковича та революції Гідності економіка країни була фактично некерованою, оскільки економічними мотивами суб'єктів бізнесу та населення, на нашу думку, управляли два прояви суспільної слабкості: 1) паніка (призвела до відтоку депозитів із банківських установ та ажіотажного попиту на іноземну валюту); 2) анархічні настрої у сфері бізнесу в цілому (супроводжувалися несплатою платежів до бюджету та непогашенням кредитної заборгованості перед банками). Така ситуація призвела до суттєвого погіршення основних банківських (прибутковість, проблемна заборгованість, обсяги відрахувань до резервів за активними операціями), макроекономічних (інфляція, валютний курс, валовий внутрішній продукт) та бюджетних (сальдо Єдиного казначейського рахунку) показників (рис. 1).

Як бачимо з рис. 1 та 2, у період революції Гідності в Україні зародилися негативні тенденції динаміки прибутковості банківської системи та загострилися інфляційні процеси, що разом із девальвацією гривні мало негативний вплив на її фінансову безпеку. Зростання суспільної недовіри

до влади, з одного боку, зумовило прояви неплатежів до бюджету тих платників, які через свої політичні переконання відмовлялися підтримувати режим Януковича, а з іншого – цим періодом скористалися представники тодішньої влади, які також не здійснювали відрахування до бюджету. Відсутність коштів на Єдиному казначейському рахунку мала негативний вплив на ліквідність банківської системи та процентні ставки, а також фактично позбавила уряд можливості оперативно згладити касові розриви в бюджеті та підтримати вітчизняні банки в умовах кризи.

Політичні та економічні дисбаланси, що посилювалися в Україні наприкінці 2013 – на початку 2014 рр. були не тільки проявом волевиявлення народу, а наслідком політико-економічного життя країни з часів здобуття незалежності. Більше того, події часів революції Гідності та наслідки діяльності нової монетарної і фіскальної влади дали змогу виокремити три ключові, на нашу думку, проблеми економічного розвитку країни, які мають суттєвий вплив на фінансову безпеку банківської системи, а саме: 1) відсутність стратегії розвитку держави Україна впродовж 25 років незалежності; 2) неефективність законодавства та корумпованість судової системи; 3) відсутність дієвих механізмів антикризового управління економікою.

Так, певні стратегічні документи розвитку України (Стратегія сталого розвитку «Україна-2020»), які розроблялися тією чи іншою владою, не були комплексними та фактично носили декларативний характер. У таких умовах Національний банк України та уряд не могли діяти синхронно в принципі, оскільки НБУ намагався досягти поставлених перед ним цілей Законом України «Про Національний банк України», зокрема: забезпечення стабільності національної грошової одиниці, цінової стабільності та стійких темпів економічного зростання; уряд же не сприяв ефективному розвитку підприємництва, оскільки інтереси олігархічних

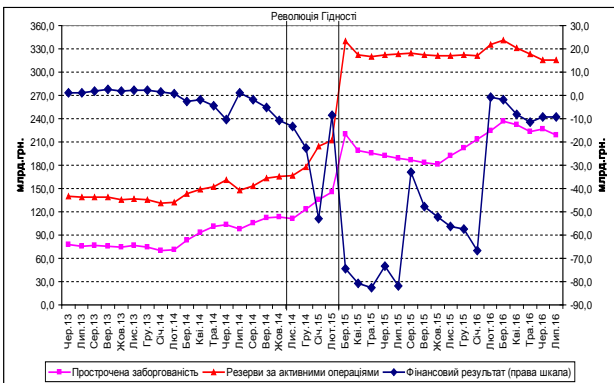


Рис. 1. Динаміка основних показників банківської системи України в 2013–2016 рр.

Джерело: розраховано автором на основі [10]

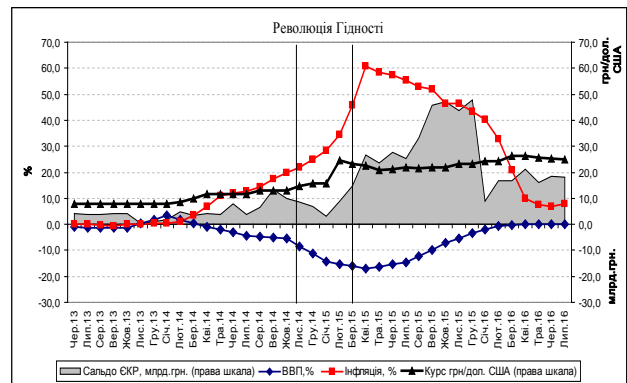


Рис. 2. Динаміка основних макроекономічних показників України в 2013–2016 рр.

Джерело: розраховано автором на основі [10]

кланів шляхом надання субсидій та різного роду преференцій, а також здійснював підтримку електорату правлячої еліти шляхом необґрунтованого збільшення соціальних виплат перед виборами. За таких умов Національний банк України не мав змоги ефективно використовувати інструменти монетарної політики для забезпечення курсової і цінової стабільності, оскільки інфляційні процеси в Україні підсилювалися не монетарними, а фіскальними методами. Більше того, урядом не було створено хорошого інвестиційного клімату в країні, а це сприяло розвитку споживчого кредитування, оскільки реальний сектор економіки був надто ризиковим та перебував у тіні, тому інвестиції банків з іноземним капіталом, які могли бути використані для розвитку національної економіки були автоматично спрямовані на розвиток економік країн Європи, оскільки основна маса кредитів іноземними банками надавалася в іноземній валюті для купівлі імпортних автомобілів та імпоротної побутової техніки. Така ситуація мала суттєвий негативний вплив на фінансову безпеку банківської системи України в умовах криз 2008–2009 та 2014–2015 рр., коли девальваційний шок призвів до зростання проблемної заборгованості, збитковості банківської діяльності та масових банкрутств банків. Тривале фінансування імпорту та відсутність стимулів (кредитування реального сектору) для розвитку національного виробника призвели до зростання негативного сальдо платіжного балансу, а отже, створили передумови для курсової нестабільності і змусили Національний банк України зосередити свої зусилля на вирівнюванні сальдо платіжного балансу та підтримці курсової стабільності будь-якою ціною, адже в умовах імпортозалежності курсова стабільність є основою цінової стабільності.

Саме відсутність стратегії економічної політики, монетарної політики та стратегії розвитку банківської системи України призвела до дисбалансів у монетарній політиці в напрямі фінансування державного бюджету шляхом викупу ОВДП, до дисбалансів кредитування в напрямі споживчого валютного кредитування та кредитування інсайдерів, до появи «кишенькових банків», а в підсумку – до порушення функцій банківської системи, зокрема ефективного перерозподілу грошей і капіталів в економіці.

Таким чином, одним із першочергових заходів у частині забезпечення належного рівня фінансової безпеки банківської системи України повинна бути розробка стратегії монетарної політики та стратегії розвитку банківської системи, які би визначили основні цілі Національного банку України та цілі розвитку банківської системи, а також заходи, механізми та інструменти управління банківською справою. Основними цілями стратегії монетарної політики, на нашу думку, повинні бути такі: досяг-

нення курсової та цінової стабільності шляхом застосування інструментів грошово-кредитної політики і валютної політики; відмова від фінансування державного бюджету шляхом викупу ОВДП; єдиний підхід до політики рефінансування комерційних банків; обмеження використання іноземної валюти в кредитних операціях банків та готівкових операціях суб'єктів бізнесу і населення; обмеження готівкового обігу в країні. Щодо цілей стратегії розвитку банківської системи, то варто виділити такі: створення і розвиток спеціалізованих банків розвитку; встановлення квоти присутності іноземного капіталу в банківській системі, зокрема банківського капіталу країни-агресора, підтримка системно важливих банків, розвиток кредитування реального сектору економіки.

Досягнення курсової і цінової стабільності зробить економічні процеси в країні більш прогнозованими та сприятиме зростанню довіри населення і суб'єктів бізнесу до монетарної влади і банківських установ зокрема, що позитивно вплине на фінансову безпеку банківської системи України в цілому.

Що ж стосується проблем законодавчого забезпечення банківської діяльності, то на перший план виходить відсутність законодавчих актів щодо регулювання двох найбільших сфер діяльності банків, а саме: валютних операцій та кредитування. Саме в цих сферах діяльності банків виникають найбільші загрози фінансовій безпеці всієї банківської системи, оскільки валютний ринок банки часто використовують для валютних спекуляцій, що в кінцевому підсумку призводить до девальвації національної валюти, а це має кумулятивний ефект на прибутковість та рентабельність банків. Девальвація гривні вимагає від банків переоцінки валютних активів, що, своєю чергою, збільшує суми відрахувань у резерви за активними операціями, таким чином збільшуючи витрати банків і, відповідно, зменшуючи прибутковість. З іншого боку, девальвація гривні призводить до розгортання інфляційних процесів, це призводить до зниження довіри до банків і відтоку депозитів, а також до зниження купівельної спроможності населення і суб'єктів бізнесу та, відповідно, збільшення проблемної заборгованості. Таким чином, прийняття Закону України «Про валютний контроль і валютне регулювання» є одним із необхідних заходів зміцнення фінансової безпеки не лише банківської системи, а й усіх економічних суб'єктів і країни в цілому.

Аналогічний законодавчий акт необхідно розробити і прийняти у сфері кредитування, оскільки, як зазначалося вище, існують дисбаланси в перерозподілі вільних ресурсів в економіці в напрямі споживчого кредитування, тому Закон України «Про кредитування» повинен бути спрямованим на розвиток кредитування реального сектору економіки та на створення стимулів до економічного зростання. Крім того, даний законодавчий акт повинен

детально урегулювати відносини між кредиторами і позичальниками з точки зору захисту їх прав.

Ще одним не менш важливим законодавчим чи нормативно-правовим актом повинен стати акт, який би забезпечив підґрунтя для ефективного функціонування ринку застави в Україні, передусім це стосується оцінки майна та забезпечення його ліквідності, а також захисту прав власності. Ефективна оцінка майна разом із належним захистом прав власності на майно дасть змогу банкам надавати більш довгострокові та більші за сумою позики на розвиток бізнесу, а з іншого боку, у разі банкрутства позичальника – швидко і за прийнятною ціною реалізувати заставне майно.

У частині створення умов для забезпечення належного рівня фінансової безпеки банківської системи України необхідними є і зміни до Закону України «Про Національний банк України» та Кримінального кодексу щодо запровадження норми кримінальної відповідальності керівництва НБУ за недосягнення цілей регулятора, при цьому варто зауважити, що в Законі необхідно зазначити межі негативних змін ключових макроекономічних індикаторів. Наприклад: 1) девальвація курсу національної валюти на 30% протягом року; 2) зростання інфляції більше 40% протягом року; 3) зниження обсягів золотовалютних резервів на 30% протягом року. Таку ж відповідальність у фіскальній площині необхідно передбачити і для очільників уряду.

Однією з головних проблем правового поля в частині забезпечення фінансової безпеки банківської системи України є неефективність та корумпованість судової системи, яка не сприяє встановленню інституту відповідальності за зловживання фінансовими інструментами, спекуляції на валютному ринку та доведення банків до банкрутства. Яскравим прикладом неефективності судової системи є те, що з керівників чи власників більш ніж 60 банків-банкрутів ніхто не притягнутий до кримінальної відповідальності, а такі прецеденти не можуть забезпечувати належного рівня довіри до банківської системи в майбутньому, що, відповідно, позначається на фінансовій безпеці банків.

Проблема реформування судової системи є проблемою загальнонаціонального масштабу, однак її вирішення сприятиме вирішенню багатьох проблем економіки країни, у т. ч. і банківської системи.

Що ж стосується проблем антикризового управління економікою держави, то, як показує досвід, найбільшого перегляду антикризове управління потребує саме в банківській системі, адже кризи 2008–2009 та 2014–2015 рр. виникли в банківському середовищі.

На нашу думку, варто виділити три групи заходів у сфері вдосконалення антикризового управління банківською системою, а саме: удосконалення превентивного аналізу банківської діяльності; вдо-

сконалення банківського нагляду; вдосконалення методів управління проблемними активами.

Що ж стосується превентивного аналізу банківської діяльності, то в цьому контексті необхідним є систематичне проведення НБУ сценарного стрес-тестування банківського сектору з використанням широкого переліку уніфікованих індикаторів і визначенням потенційних утрат від реалізації ризиків, притаманних банківській діяльності (кредитного, відпливу залучених коштів (утрати ліквідності), ринкових (валютного, відсоткового, фондового), ризику недобросовісної поведінки, ризику виникнення ефекту «доміно» та використанням таких підходів до їх оцінки, як Value-at-Risk (VaR), Vector Error Correction model, мета-аналіз (об'єднання результатів різних досліджень) та імітаційне моделювання; оцінкою взаємозв'язку і взаємозумовленості макроекономічних індикаторів та індикаторів фінансової безпеки банківської системи [4, с. 130–131].

Важливим аспектом під час проведення стрес-тестування є правильний вибір стрес-сценаріїв, які повинні включати сценарії кризи окремого банку та системно важливих банків, сценарії кризи банківської системи, сценарії економічної, політичної та військової кризи, сценарії економічної, політичної чи військової кризи країн-походження іноземного банківського капіталу та країн-сусідів і найбільших торгових партнерів України, а також сценарії економічного росту з метою визначення можливостей «перегріву економіки» та «кредитних бумів».

Удосконалення банківського регулювання і нагляду повинно відбуватися у сфері контролю та запровадження адекватних штрафних санкцій за здійснення банками спекулятивних операцій на валютному ринку шляхом використання коштів, наданих шляхом рефінансування. Також штрафні санкції включно з відкликанням ліцензії повинні застосовуватися й до банків, які здійснюють надмірне кредитування або фінансування (за рахунок вексельних операцій) інсайдерів.

Посиленого контролю потребують банки з іноземним капіталом, зокрема країни-агресора, у частині валютного кредитування і кредитування взагалі. У цьому контексті, на нашу думку, необхідно на законодавчому рівні встановити вимогу щодо мінімально необхідного обсягу кредитування реального сектору економіки банками з іноземним капіталом у рамках державних програм розвитку.

На часі є й необхідність запровадження особливого наглядового режиму за системоутворюючими комерційними банками в контексті мінімізації ризиків їх банкрутства. Однак даний режим не повинен створювати привілеї для системоутворюючих банків порівняно з іншими банківськими установами, навпаки, НБУ повинен прагнути до забезпечення максимальної ефективності діяльності таких банків через високі пруденційні вимоги.

Важливим також є наближення систем управління банківськими ризиками вітчизняних комерційних банків до міжнародних стандартів із детальним висвітленням ними реального стану і вжитих заходів з убезпечення від різного роду ризиків у річних фінансових звітах.

Що ж стосується вдосконалення управління проблемними активами в умовах кризи, то, як показує світова практика, найбільш ефективним механізмом на рівні всієї банківської системи є створення компанії з управління проблемними активами комерційних банків, яка повинна на ринкових засадах викуповувати проблемні активи у комерційних банків для подальшого управління ними. Викуп проблемних активів дасть змогу знизити збитковість банківської системи України, оскільки зменшаться обсяги відрахувань до резервів за активними операціями, що надасть банкам можливість використати дані кошти на антикризову та поточну діяльність.

Іншою важливою установою банківського ринку повинен стати санаційний банк («брідж-банк»), завданням якого є управління винятково працюючими активами проблемних банків, виведених із ринку. Ефективна діяльність «брідж-банку» повинна забезпечити повернення клієнтам проблемних банків депозитів, гарантованих державою [8, с. 18]. Такий банк, на нашу думку, повинен бути державним та мати особливий статус, капіталізація такого банку також повинна здійснюватися за рахунок коштів держави.

Висновки з проведеного дослідження. Забезпечення належного рівня фінансової безпеки банківської системи України вимагає вжиття комплексу заходів з удосконалення законодавства, банківського нагляду, стратегічного планування та антикризового управління. Прийняття законів про валютне регулювання та про кредитування, запровадження ризик-орієнтованого нагляду за діяльністю банків, стрес-тестування, створення компаній з управління активами та брідж-банку дасть змогу підвищити рівень фінансової безпеки банківської системи України, а також, очевидно, знизити рівень внутрішніх і зовнішніх. Однак варто зауважити, що вдосконалення зазначених вище

сфер управління банківською справою не може бути ефективним без відповідного вдосконалення загальноекономічної політики держави, а також без налагодження взаємоузгодженості монетарної та фіскальної політики, що і має стати наступними науковими розвідками в питанні забезпечення високого рівня фінансової безпеки банківської системи України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андреева Е.А. Обеспечение экономической безопасности российского многофилиального банка с иностранным участием : дис. ... к.э.н. : спец. 08.00.05 / Е.А. Андреева. – Москва, 2014. – 184 с.
2. Барановський О. Банківська безпека: проблема виміру / О.І. Барановський // Економічне прогнозування. – 2006. – № 1. – С. 7–25.
3. Болгар Т.Н. Финансовая безопасность банков в условиях рыночной трансформации экономики Украины : дис. ... к.э.н. : спец. 08.00.08 / Т.Н. Болгар. – Днепропетровск, 2009. – 212 с.
4. Вовченко Р.С. Фінансова безпека банківського сектору економіки України : дис. ... к.е.н. : спец. 08.00.08 / Р.С. Вовченко. – Київ, 2016. – 240 с.
5. Гамза В.А., Ткачук І.Б. Концепция и система безопасности банка / В.А. Гамза, И.Б. Ткачук. – М. : Шумилова И.И., 2003. – 109 с.
6. Гриценко Р. Економічна безпека банківської системи України / Р. Гриценко // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 4. – С. 27–28.
7. Зубок М. Безпека банків / М. Зубок. – К., 2002. – 306 с.
8. Міщенко В.І. Санаційний банк – «брідж-банк» як механізм роботи з нежиттєздатними банками : [монографія] / В.І. Міщенко [та ін.] ; Центр наукових досліджень Національного банку України. – К.: УБС НБУ, 2011. – 119 с.
9. Наточеева Н.Н. Методология обеспечения стратегической финансовой безопасности коммерческих банков / Н.Н. Наточеева // Экономика. Налоги. Право. – 2011. – № 4. – С. 79–88.
10. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
11. Штаєр О.М. Формування універсальної системи оцінки економічної безпеки банку / О.М. Штаєр, О.М. Колодізєв // Проблеми економіки. – 2011. – № 2. – С. 67–75.